

important characteristics of a critical person. Problem situation and doubt are defined as grounds for critical thinking. The main reasons of a person's insufficient level of critical thinking are found. They are functional rigidity, stereotypes and attitudes. It is believed that thinking rigidity is caused by a customary way of seeing and using things that prevents from seeing their unusual application. General educational level of a person and his possession of special skills or knowledge are considered to be crucial in critical thinking development. It is proved that social stereotypes lead to conformism and form associations that has a negative effect on critical thinking independence development. Experiments by Ukrainian and foreign scientists show that critical thinking attitudes are based on social norms, traditions, a person's educational level, dispositions and values. Factors which precondition forming critical thinking attitudes are analyzed and the most significant ones are established. These are introduction of a problem solving method, tolerance and dialogical relationships in communication, providing students with all necessary methods and operations for their critical thinking development. Further research in students' critical thinking development is found relevant and important for educational process optimization.

Key words: *critical thinking, controversial situation, thinking rigidity, attitude, problem solving method, tolerance, dialogical features.*

Отримано: 12.03.2015 р.

УДК 159.9: 37. 015. 3

Т.В. Гура

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ ЛІДЕРСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ В ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Т.В. Гура. Психологічні засади становлення лідерського потенціалу особистості в технічному університеті. В статті розглядається актуальність психолого-педагогічної підготовки майбутніх лідерів в технічному університеті. Визначено основні положення концепції психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-лідерів XXI століття, розробленої в НТУ "ХПІ". Висвітлено інструменти реалізації стратегії підготовки сучасного лідера-фахівця в технічному вузі. Особливу увагу в статті приділено системі внутрішньо-вузівського підвищення кваліфікації викладачів, яка сприяє розвитку лідерських якостей у викладачів університетів. Центральним моментом статті є провідна роль кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами для розвитку лідерського потенціалу серед студентів та викладачів вузів.

Ключові слова: *концепція, лідер, лідерство, лідерський потенціал, лідер-інженер, психолого-педагогічна підготовка, технічний університет, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами.*

Т.В. Гура. Психологические основы становления лидерского потенциала личности в техническом университете. В статье рассматривается актуальность психолого-педагогической подготовки будущих лидеров в

технічному університеті. Определены основные положения концепции психолого-педагогической подготовки будущих инженеров-лидеров XXI века, разработанной в НТУ "ХПИ". Отражены инструменты реализации стратегии подготовки современного лидера-специалиста в техническом вузе. Особое внимание в статье уделено системе внутривузовского повышения квалификации преподавателей, которая способствует развитию лидерских качеств у преподавателей университетов. Центральным моментом статьи является ведущая роль кафедры педагогики и психологии управления социальными системами для развития лидерского потенциала среди студентов и преподавателей вузов.

Ключевые слова: *концепция, лидер, лидерство, лидерский потенциал, лидер-инженер, психолого-педагогическая подготовка, технический университет, кафедра педагогики и психологии управления социальными системами.*

Постановка проблеми. В більшості країн гостро стоїть питання про необхідність визначення лідерів, які змогли б запропонувати курс виходу країни з економічної та соціальної криз, знайти оптимальний шлях розвитку країни в майбутньому. На жаль, деякі лідери відкрито перевищують свої повноваження та узурпують владу, але більшість лідерів є прикладом бажаного керівника, а також ідеального лідера. Такі лідери відіграють визначальну роль при створенні певного образу мислення та слугують символами моральної єдності суспільства. Лідери виражають діючу етику та етичні цінності, які об'єднують все суспільство [13, с. 5-7].

Визначення лідера пов'язано з його особливою роллю провідника деяких загальних для багатьох людей цінностей, поглядів, уявлень. Однак у даному випадку діє і зворотній процес: його феноменальна здатність впливати на душі людей. Тому однією з важливих проблем сучасної професійної освіти є підготовка не тільки високоосвічених фахівців, але й справжніх лідерів у своїй галузі, людей, які можуть взяти на себе відповідальність та керувати розвитком своєї організації, команди, сфери діяльності, суспільства у цілому. Особливу увагу ми звертаємо на діяльність майбутнього лідера-інженера, тому що у житті сучасного суспільства роль інженерної діяльності невпинно зростає. Проблеми практичного використання наукових знань, підвищення ефективності наукових досліджень і розробок висувають інженерну діяльність на передній край всієї економіки і сучасної культури. Суспільні потреби у інженерних кадрах викликали відповідне становлення і розвиток інженерної освіти. Майже у кожного є інтуїтивні уявлення про типового інженера та зміст його професійної діяльності [5, с. 12-15]. Проте психолого-педагогічні проблеми розвитку лідерського потенціалу особистості в технічному університеті вивчені ще недостатньо. Зв'язок проблеми з науковими завданнями витікає з положень концепції формування гуманітарно-технічної еліти Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут" (НТУ "ХПИ"), яка

передбачає в умовах кризи управління в Україні формувати особистість майбутнього випускника технічного вузу, обов'язково враховуючи лідерський потенціал як складову його професіоналізму [10, с. 7-8]. Зв'язок проблеми з практичними завданнями ґрунтується на тому, що серед вимог, що висувуються нині до професійного випускника технічного університету є управлінська компетентність, яка передбачає і лідерські здібності [11, с. 36].

Аналіз останніх досліджень з проблем розвитку лідерського потенціалу у студентів вищих технічних закладів освіти, а також філософської, психологічної, педагогічної літератури з питань лідерства дозволяє визначити різні аспекти дослідження цієї проблеми. Так, вдосконалення професійної підготовки управлінців-лідерів цікавили В. Береку, Л. Ващенко, Д. Галіцину, Л. Даниленка, Г. Дмитренко, О. Ельбрехта, Г. Єльнікову, В. Лугового, В. Майбороду, В. Олійника, М. Пірен, О. Пономарьова, О. Романовського, М. Рудакевич, Т. Сорочан, Л. Товажнянського та ін.; над обґрунтуванням теорій лідерства працювали К. Левін, Д. Мак-Грегор, В. Врум, П. Йеттон, Р. Белбін, С. Джибб, П. Друкер та ін.; особистісними аспектами лідерства цікавились О. Воронова, Н. Гончаренко, О. Ковальова, А. Свенцицький, У. Бенніс, О. Кріштановська та ін.

В той же час недостатньо дослідженими є психологічні засади розвитку лідерського потенціалу особистості в практиці професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця в умовах сучасного технічного університету. Тому мета нашої роботи полягає в аналізі розкриття цієї проблеми.

Виклад основного матеріалу. Проблема лідерства цікавила істориків та філософів з часів античності, однак предметом наукових досліджень ця тема стала тільки в ХХ столітті. Існує більш близько 400 визначень лідерства. Лідерство визначають як вміння однієї людини вести за собою багатьох людей ділом або ідеєю; готовність нести відповідальність не тільки за себе, але й за цілу групу людей; активний потяг до успіху; вміння так організувати взаємодію з людьми, щоб кожен з них усвідомив як досягти поставленої лідером мети; сила характеру + воля до перемоги + прекрасний дар переконання; вміння позитивно взаємодіяти з тими, хто слабший духом, з рівними собі та сильнішими за себе [2, с. 19-20]. Але, на наш погляд, поняття лідерство для майбутнього інженера визначає взаємовідносини між інженером-лідером та членами групи, які впливають один на одного і разом прагнуть до реальних змін і досягнення результатів, які відображають загальні цілі. Тому необхідно більш ґрунтовно розглянути психологічні засади розвитку лідерського потенціалу особистості в технічному вузі.

У липні 2014 року на засіданні Вченої ради НТУ "ХПІ" була затверджена розроблена кафедрою педагогіки і психології управління соціальними системами концепція психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-лідерів ХХІ століття. Вона передбачає вирішення наступних стра-

тегічних завдань: по-перше, формування потужного науково-методичного та навчального напрямку, який відповідає національному статусу НТУ "ХПІ"; по-друге, виконання глибоких маркетингових досліджень ринку кадрів фахівців і перспектив його розвитку з урахуванням поступового подолання соціально-економічної кризи в країні і стабілізації розвитку громадянського суспільства та соціально орієнтованої ринкової економіки; по-третє, організація та координація психолого-педагогічних досліджень проблем підготовки майбутньої гуманітарно-технічної еліти та, зокрема, майбутніх лідерів, забезпечення їх високого науково-теоретичного рівня і практичної значущості, активного використання результатів у інноваційних технологіях організації навчально-виховного процесу; по четверте, істотне підвищення педагогічного рівня викладання всіх загальнонаукових, фундаментальних і спеціальних дисциплін; по-п'яте, організація викладання психолого-педагогічних дисциплін для всіх інженерних та інших спеціальностей з метою формування у випускників умінь міжособистісного спілкування, вирішення конфліктних ситуацій, мобілізації мотиваційної сфери, спрямованих на розвиток лідерського потенціалу та досягнення загальних цілей колективу; по-шосте, публікація результатів досліджень у шоквартальному фаховому науково-практичному журналі університету "Теорія і практика управління соціальними системами" та організація їх широкої наукової і громадської апробації шляхом організації наукових конференцій, семінарів, симпозіумів, круглих столів тощо; по сьоме, активна взаємодія з провідними академічними і навчальними організаціями соціально-економічного та гуманітарного профілю, в тому числі закордонними, зокрема в Міжнародному Проєкті "ELITE" - "Освіта для лідерства, інтелектуального та творчого розвитку", забезпечення дієвої участі НТУ "ХПІ" в проєкті, проведенні спільних досліджень та розробок. Таким чином, концепція психолого-педагогічної підготовки майбутніх лідерів в НТУ "ХПІ" ґрунтується на науково-методичному, інформаційному та матеріально-технічному забезпеченні навчально-виховного процесу. Це визначає:

1. Поступовий перегляд змісту освіти з метою усунення застарілого і другорядного матеріалу і посилення його гуманістичної компоненти, формування у студентів світоглядних основ і умінь самостійного оволодіння новою інформацією, підготовка їх до здібності мобільної зміни місця роботи і навіть сфери діяльності, формування постійної готовності до новаторства, високій якості роботи.

2. Надання допомоги кафедрам і факультетам університету в підготовці необхідного якісного науково-методичного, дидактичного та психолого-педагогічного забезпечення навчального процесу.

3. Кардинальна зміна інформаційного забезпечення навчального процесу, створення сучасного бібліотечного фонду з навчально-мето-

дичного та наукового напрямків діяльності в традиційному вигляді і, надалі, з перекладом бібліотечного фонду на електронні носії; значне підвищення телекомунікаційних можливостей університету: забезпечення кожного викладача університету можливостями доступу до інформаційних ресурсів глобальної мережі INTERNET, до мережі університету і його підрозділів, також обладнання кожного робочого місця викладача сучасним комп'ютером за рахунок коштів кафедри від розробки держбюджетної, госпдоговірної тематики та участі в міжнародних грантах та проектах. Обов'язковим є перехід до комплектування бібліотечних фондів на електронні носії.

4. Створення на базі кафедри педагогіки і психології управління системами НТУ "ХПІ" центру підготовки майбутніх лідерів-керівників нової формації, а також перепідготовки сьогоднішніх керівників відповідно до вимог часу, з використанням нових інформаційних технологій. У процесі формування інженера-лідера вкрай необхідна єдність трьох обов'язкових складових: управлінської і психолого-педагогічної підготовки, обов'язкової управлінської практики і виховного характеру навчання.

Зупинимося на інструментах реалізації стратегії підготовки сучасного лідера-фахівця в НТУ "ХПІ". Ними виступають такі заходи, як: широке обговорювання ключових проблем, затвердження прийнятих рішень на ректоратах, на засіданнях Вченої та Методичної нарад, зборах трудового колективу; підтримка ініціатив Вченої та Методичної нарад, профспілкового комітету; всебічне моральне і матеріальне стимулювання ініціативи співробітників; всебічний розвиток автономії кафедр при постійному контролі з боку ректорату та відповідних служб; всебічний розвиток студентського самоврядування; постійна робота над підвищенням науково-теоретичного та методичного рівня науково-теоретичних працівників; інформатизація та подальша комп'ютеризація управлінської ланки університету.

Необхідно зазначити, що навчально-виховний процес в технічному університеті ґрунтується на взаємопроникненні технічних і гуманітарних дисциплін, тому вивчення гуманітарних дисциплін у технічному вузі слід орієнтувати на підняття рівня загальної освіченості та ерудиції майбутнього інженера, економіста, менеджера, підвищення рівня культури, прищеплення йому загальнолюдських цінностей. Рішення такого завдання передбачає паралельне проведення фундаментальних і прикладних соціально-психологічних досліджень, розробку методів та засобів надійної психолого-педагогічної діагностики, загальних проблем педагогіки і психології вищої технічної школи.

Розглянемо досвід реалізації стратегії лідерства НТУ "ХПІ". Він включає два напрями: впровадження у навчальний процес університету педагогічних технологій, що сприяють розвитку лідерського потенціалу та проведення наукових досліджень з проблем підготовки майбутніх лідерів.

Для розвитку лідерського потенціалу майбутніх лідерів-викладачів в НТУ "ХПІ" існує система внутрішньовузівського підвищення кваліфікації викладачів. Так, при методичному відділі НТУ "ХПІ" працюють 7 семінарів: "Основи педагогічної майстерності (для молодих викладачів)", "Психолого-педагогічні аспекти викладання у вищій школі", "Видавнича справа: методичні рекомендації щодо підготовки та видання навчально-методичної літератури", "Удосконалення мовної підготовки науково-педагогічних працівників", "Удосконалення професійної майстерності викладача фізичного виховання", "Підготовка викладачів до читання лекцій на англійській мові", "Підготовка студентів до сприйняття лекцій на англійській мові". Керівники семінарів впроваджують на своїх заняттях технології навчання: педагогіку співробітництва; інформаційні технології навчання; ігрове проектування; активне навчання; ігрові технології; технології співпраці; метод проектів; ділові ігри; програмоване навчання; технології модульного навчання; проблемне навчання; метод проектів та дебатів; технології інтерактивного навчання; тренінги; імітаційні вправи; тематичні дискусії; круглі столи тощо.

З метою підготовки майбутніх управлінців-лідерів в НТУ "ХПІ" здійснюється цілеспрямована підготовка фахівців за спеціальностями "Менеджмент", "Управління персоналом та економіка праці", "Менеджмент організацій і адміністрування", "Менеджмент інноваційної діяльності", "Енергетичний менеджмент", "Менеджмент зовнішньоекономічної діяльності", "Адміністративний менеджмент", "Педагогіка вищої школи".

Активне дослідження проблем лідерства та формування лідерського потенціалу у майбутніх фахівців технічного профілю в НТУ "ХПІ" пов'язано зі створенням кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами під керівництвом завідувача кафедри Романовського О.Г. за підтримки директора Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктора філософських наук, професора, академіка НАПН України Зязюна І. А., напрямом наукових розробок якої стали проблеми формування національної гуманітарно-технічної еліти і лідерства. Викладачі кафедри розробили концепцію формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ "ХПІ", яка передбачала не тільки нову філософію інженерної освіти, враховувала визначальні світові тенденції суспільного розвитку, основні напрямки розвитку техніки і технологій, теорії і практики управління соціальними системами, ситуацію на внутрішньому і світовому ринках праці, прогностичні оцінки її динаміки, але й передбачала шляхи реалізації формування гуманітарно-технічної еліти та лідерства [11]. Кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами постійно працює над розробкою методичного забезпечення психолого-педагогічної підготовки студентів усіх спеціальностей університету та проводить цільову підготовку сучасних керівників-лідерів, а також здійснює координацію

науково-дослідної та видавничої діяльності у цій галузі з Національною Академією педагогічних наук України (НАПНУ). Так, створено три спільних центри: Науково-практичний центр педагогічної майстерності спільно з Інститутом педагогіки і психології професійної освіти НАПН України, Центр проблем управлінської освіти інженерів і підготовки лідерів-професіоналів спільно з Інститутом вищої школи НАПН України, Центр проблем виховання спільно з Інститутом проблем виховання НАПН України.

Разом з методичним відділом НТУ "ХПІ" на кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами створений центр сучасних педагогічних технологій. Провідні фахівці центру допомагають впроваджувати на 20 факультетах університету сучасні педагогічні технології з урахуванням специфіки спеціальностей, при цьому особливу увагу акцентуючи на проблемах розвитку лідерського потенціалу серед студентів технічного вузу.

Кафедра постійно розробляє та удосконалює форми та методи управлінської і психолого-педагогічної підготовки не тільки майбутніх інженерів, технологів, економістів; менеджерів. Так, для забезпечення практичної можливості успішної реалізації концепції психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-лідерів XXI століття колективом кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами вже розроблені та впроваджуються в навчально-виховний процес технічного університету ціла низка оригінальних авторських спецкурсів: "Психологія", "Психологія і педагогіка", "Психологія управління", "Управління розвитком соціально-економічних систем", "Філософія досягнення успіху", "Педагогіка успіху", "Психологія досягнення успіху", "Сучасні управлінські технології", "Основи управління в енергетиці", "Тренінг психології спілкування", "Тренінг з організації ведення переговорів", "Основи професійної психології", "Конфліктологія", "Психологія діяльності та навчальний менеджмент", "Поведінкові компетенції в управлінні проектами", "Педагогіка і психологія вищої школи", "Комунікативні процеси у навчанні", "Психологія та методика викладання фахових дисциплін", "Психолого-педагогічні основи викладацької діяльності", "Основи педагогіки вищої школи", "Філософія досягнення успіху", "Риторика", "Педагогічна та вікова психологія". Ці курси сприяють забезпеченню цілеспрямованої психолого-педагогічної підготовки студентів до майбутньої професійної та керівної діяльності, розвинути в них вміння створювати сприятливу емоційну атмосферу, вирішувати конфлікти, діагностувати індивідуальні здібності підлеглих, навчити мистецтву плідного спілкування, методам мотивування та впливу на інших людей, а також вмінням вирішувати життєві проблеми. Розроблені програми забезпечені навчально-методичним комплексом: підручниками та посібниками з грифом МОН України. Перші результати досліджень було викладено у колективній праці "Проблеми формування особистості лідера" [7].

У подальшому, на кафедрі проводяться дослідження з проблем удосконалення підготовки студентів технічного вузу, що сприяло розкриттю їх особистісного і лідерського потенціалу. У межах наукової роботи кафедри було виконано низку досліджень, які визначили аспекти розвитку лідерського потенціалу майбутніх інженерів та менеджерів. Так, розроблені теоретичні і методичні основи підготовки інженера у вищому навчальному закладі до майбутньої управлінської діяльності [6], визначено структуру змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів машинобудівного профілю [12], висвітлені проблеми формування управлінських умінь та навичок у майбутніх інженерів [4], сформовані педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутнього інженера-машинобудівника [8], визначені умови підготовки студентів до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету [3], сформовані управлінська компетентність випускників електромашинобудівних спеціальностей технічних університетів [1] та готовність майбутніх інженерів до професійно-особистісного саморозвитку [9] та інші. Результати наукових досліджень впроваджені у навчально-виховний процес психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів і менеджерів в НТУ "ХПІ", що сприяє розвитку лідерського потенціалу у майбутніх фахівців технічного університету. На кафедрі продовжуються наукові дослідження з розвитку лідерського потенціалу: науковці працюють над темами: психологія становлення та розвитку лідерського потенціалу у студентів технічних університетів; формування особистісно-професійної позиції майбутніх інженерів в умовах трансформаційного суспільства; формування духовно-моральних якостей майбутніх інженерів; формування лідерських якостей майбутніх фахівців з адміністративного менеджменту та ін.

Виходячи з вище сказаного, зазначимо, що лідерський потенціал є складовою професійної кваліфікації випускника технічного університету, визначальним чинником удосконалення управління підприємством і результативності його управлінських дій, на розвиток якого має бути зосереджена психолого-педагогічна підготовка кадрів у вищих навчальних технічних закладах освіти. Розробка і особливо реалізація заходів з розвитку лідерського потенціалу ставлять перед системою вищої технічної освіти загальну проблему підготовки інженерів принципово нової якості. Тому підготовка майбутніх інженерів-лідерів повинна закладати в них фундамент життєвої стійкості, формувати емоційно-вольову сферу особистості лідера, яка сприятиме його психологічній сталості в будь-яких непрогнозованих життєвих і виробничих ситуаціях.

Таким чином, все це підтверджує, що ефективна психолого-педагогічна підготовка майбутніх фахівців в технічному університеті є необхідною складовою розвитку лідерського потенціалу в технічному університеті.

Виконане дослідження дає підстави дійти таких **висновків**:

1. Завдання та положення концепції психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-лідерів ХХІ століття є необхідною парадигмою для розвитку лідерського потенціалу особистості конкурентоспроможного фахівця технічного університету .

2. Набуття викладачами технічного університету системи сучасних знань, умінь та навичок щодо сучасних психолого-педагогічних технологій сприяє розвитку лідерських якостей особистості викладача технічного університету.

3. Лідер-інженер, лідер-економіст, лідер-менеджер повинні критично аналізувати та оцінювати зміст і характер своєї діяльності, визначати свої сильні та слабкі сторони, свої досягнення та поразки з метою подальшого її удосконалення, а цьому сприяє система психолого-педагогічної підготовки, яка розроблена в НТУ "ХПІ".

4. Досвід реалізації концепції психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів-лідерів ХХІ століття в НТУ "ХПІ" заслуговує належного врахування в системі не тільки професійної підготовки майбутніх фахівців в технічних університетах, але й в системі підвищення кваліфікації викладачів технічних та гуманітарних університетів.

Перспективою подальших досліджень вважаємо розробку засад створення центру лідерства в умовах технічного університету.

Список використаних джерел

1. Гура Т.В. Формування управлінської компетентності випускників електромашинобудівних спеціальностей технічних університетів: дис. к. пед. н.: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Гура Т.В. – Запоріжжя, 2011 – 248 с.

2. Дафт Р. Л. Уроки лідерства / Р.Л.Дафт; при участі П.Лейн; [пер. с англ. А.В.Козлова, под ред. проф. И.Ф.Андреевой].- М.: Эксмо, 2006. – 480 с.

3. Ігнатюк О.А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика: монографія / О.А. Ігнатюк. – Харків: НТУ "ХПІ", 2009. – 432 с.

4. Резнік С.М. Формування управлінських умінь і навичок у майбутніх інженерів у вищих технічних навчальних закладах: дис. к.пед.н.: 13.00.04 "Теорія та методика професійної освіти" / Резнік С.М. – К., 2007. – 271 с.

5. Романовський О. Г. Підготовка майбутніх інженерів до управлінської діяльності: [Монографія] / О. Г. Романовський – Х. : Основа. – 2001. – 312 с.

6. Романовський О. Г. Теоретичні і методичні основи підготовки інженера у вищому навчальному закладі до майбутньої управлінської діяль-

ності: дис. на звання докт. пед. наук: 13.00.04 / Романовський О. Г. – К., 2001. – 490 с.

7. Романовський О. Г. Проблеми формування особистості лідера / О. Г. Романовський, В.М. Бабасв, О.С. Пономарьов – Х.: Майдан, 2000. – 193 с.

8. Підбуцька Н. В. Педагогічні умови формування конфліктологічної культури майбутнього інженера-машинобудівника: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. / Н. В. Підбуцька. – В., 2008. – 22 с.

9. Поплавська М. В. Формування готовності майбутніх інженерів до професійно-особистісного розвитку: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти": 13.00.04/–К., 2011. – 36 с.

10. Товажнянський Л. Л. Концепція формування гуманітарно-технічної еліти в НТУ "ХПІ" та шляхи її реалізації / Товажнянський Л. Л., Романовський О. Г., Пономарьов О. Г.: навч.-метод. посібн. – Х.: НТУ "ХПІ", 2004. – 416 с.

11. Товажнянський Л., Романовський О.. Керівник-професіонал нової формації (Нові аспекти удосконалення вищої технічної освіти на сучасному етапі) // Вища освіта України, 2002. – №1. – с. 36.

12. Фоміна М. В. Структурування змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх інженерів машинобудівного профілю: автореф. дис. на здобуття ступеню канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. / М. В. Фоміна. – Новосад.-Вінниця. – 2005. – 22 с.

13. Шалагинова Л. В. Психология лидерства / Л. В. Шалагинова.-СПб.: Речь. – 464 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Gura T.V. Formuvannja upravlins'koi' kompetentnosti vypusknjukiv elektromashynobudivnyh special'nostej tehnicnyh universytetiv: dys. k. ped. n.: 13.00.04 "Teorija ta metodyka profesijnoi' osvity" / Gura T.V. – Zaporizhzhja, 2011 – 248 s.

2. Daft R. L. Uroki liderstva / R.L.Daft; pri uchastii P.Lejn; [per. s angl. A.V.Kozlova, pod red. prof. I.F.Andreevoj].- M.: Jeksmo, 2006.- 480 s.

3. Ignatjuk O.A. Formuvannja gotovnosti majbutn'ogo inzhenera do profesijnogo samovdoskonalennja: teorija i praktyka: monografija / O.A. Ignatjuk. – Harkiv: NTU "HPI", 2009. – 432 s.

4. Reznik S.M. Formuvannja upravlins'kyh umin' i navychok u majbutnih inzheneriv u vyshhyh tehnicnyh navchal'nyh zakladah: dys. k.ped.n.: 13.00.04 "Teorija ta metodyka profesijnoi' osvity" / Reznik S.M. – К., 2007. – 271 s.

5. Romanovskij O. G. Pidgotovka majbutnih inzheneriv do upravlins'koi' dijal'nosti: [Monografija] / O. G. Romanov'skij – H. : Osnova. – 2001. – 312 s.

6. Romanovs'kyj O. G. Teoretychni i metodychni osnovy pidgotovky inzhenera u vyshhomu navchal'nomu zakladi do majbutn'oi' upravlins'koi' dijal'nosti: dys. na zvannja dokt. ped. nauk: 13.00.04 / Romanovs'kyj O. G. – K., 2001. – 490 s.

7. Romanovs'kyj O. G. Problemy formuvannja osobystosti lidera / O. G. Romanovs'kyj, V.M. Babajev, O.S. Ponomar'ov – H.: Majdan, 2000. – 193 s.

8. Pidbuc'ka N. V. Pedagogichni umovy formuvannja konfliktologichnoi' kul'tury majbutn'ogo inzhenera-mashynobudivnyka: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 – teoriya i metodyka profesijnoi' osvity . / N. V. Pidbuc'ka. – V., 2008. – 22 s.

9. Poplavs'ka M. V. Formuvannja gotovnosti majbutnih inzheneriv do profesijno-osobystistogo rozvytku: avtoref. na zdobuttja nauk. stupenja kand. ped. nauk: 13.00.04 "Teoriya i metodyka profesijnoi' osvity": 13.00.04 / – K., 2011. – 36s.

10. Tovazhnjans'kyj L. L. Koncepcija formuvannja gumanitarno-tehnicnoi' elity v NTU "HPI" ta shljahy i'i realizacii' / Tovazhnjans'kyj L. L., Romanovs'kyj O. G., Ponomar'ov O. G.: navch. -metod. posibn.- H.: NTU "HPI", 2004. – 416 s.

11. Tovazhnjans'kyj L., Romanovs'kyj O.. Kerivnyk-profesional novoi' formacii' (Novi aspekty udoskonalennja vyshhoi' tehnicnoi' osvity na suchasnomu etapi) // Vyshha osvita Ukrainy, 2002. – №1 – s. 36.

12. Fomina M. V. Strukturuvannja zmistu psykologo-pedagogichnoi' pidgotovky majbutnih inzheneriv mashynobudivnogo profilju: avtoref. dys. na zdobuttja stupenju kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 – teoriya i metodyka profesijnoi' osvity. / M. V. Fomina. – Novosad.-Vinnycja. – 2005, – 22 s.

13. Shalaginova L. V. Psihologija liderstva / L. V. Shalaginova.- SPb.: Rech'. – 464 s.

T. V. Gura. Psychological bases of formation of the leadership potential of the individual at the technical university. The article considers the crucial issue of training of leaders in the twenty-first century, with particular emphasis given to the objectives and provisions of the concept of psycho-pedagogical training of future engineers-leaders at the National technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (NTU "KHPI") , which is a necessary paradigm for development of leadership potential of the individual competitive specialist technical University.

Proven leader-engineer, leader, expert, leader-Manager must critically analyze and evaluate the content and nature of their activities, to identify their strengths and weaknesses, their achievements and defeats the purpose of further improvement, and this contributes to a system of psychological and pedagogical training, developed in NTU "KHPI".

Studies conducted in NTU "KHPI" indicates that the acquisition by teachers of the technical University of modern knowledge, abilities and skills of modern psychological-pedagogical technologies contributes to the development of leadership qualities of the individual teacher technical University.

The article highlights the role of the system internally of University

teachers, which promotes the development of leadership skills of University lecturers.

Special attention is paid to the development of the Department of pedagogy and psychology of management of social systems, based on scientific-methodical and information support of educational process in technical University.

Proven experience in training future engineers-leaders in NTU "KHPI" deserves due consideration in the system of professional training of future specialists in technical universities, but also in the system of training of teachers of technical and humanitarian universities.

Key words: concept, leader, leadership, leadership potential, the leading engineer, psychological and pedagogical training, Technical University, Department of Pedagogy and Psychology of social systems.

Отримано: 20.02.2015 р.

УДК 37.033

А.М. Демиденко

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ У ПСИХОЛОГІЧНОМУ ТА ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

А.М. Демиденко. Екологічна свідомість у психологічному та освітньому просторі. У статті розглядається проблема феномену "свідомість" та "екологічна свідомість", звернена увага на деякі аспекти майбутнього психології та її галузей, які мисляться як науки, що націлені на вирішення проблем суспільства. В статті, зокрема, робиться припущення що саме відсутність "екологічного знання" має великий вплив на формування екологічної поведінки людини в процесі розвитку його свідомості. Описані причини екологічної деградації. Висвітлено результати експериментального дослідження екологічної діяльності людини студентів аграрних спеціальностей.

Ключові слова: свідомість, екологічна свідомість, екологічна поведінка, екологічна психологія, психопедагогіка, прагнення, виховання,

А.М. Демиденко. Экологическое сознание в психологическом и образовательном пространстве. В статье рассматривается проблема феномена "сознание" и "экологическое сознание", обращено внимание на некоторые аспекты будущего психологии и ее отраслей, которые разрабатываются как науки, нацеленные на решение проблем общества и всего человечества. В статье, в частности, делается предположение, что именно отсутствие "экологического знания" имеет большое влияние на формирование экологического поведения человека в процессе развития его сознания. Описаны причины экологической деградации. Приведены результаты исследования отношения к экологической деятельности студентов аграрных специальностей.

Ключевые слова: сознание, экологическое сознание, экологическая поведение, экологическая психология, психопедагогика. стремление, воспитание.

Постановка проблеми. Створення стійких, сталих та збалансованих відносин із зовнішнім світом є запорукою щасливого життя людини,